

μηνεία, καὶ νομίζω ὅτι ἡ λέξις δηλοῖ ἐν γένει μόνον τὸν χεῖ-
 μαρρόν, καθ' ὅσον περὶ τὰς Ἀθήνας οὐδὲν ὕδωρ ῥέει οὕτως
 ὁρμητικῶς, πλὴν ἴσως μόνου τοῦ Ἰλισσοῦ μετὰ ῥαγδαίας
 βροχάς, ὥστε νὰ δύνηται ν' ἀποδοθῇ αὐτῷ τοιαύτη ἐπω-
 νυμία.

Τὸ δὲ κατὰ τὰς δυσμάς τῆς πόλεως πρὸς τὸ Φάλη-
 ρον ῥέον ῥυάκιον, τὸ σχεδὸν ἄνυδρον καὶ αὐτὸ πλὴν μετὰ
 ῥαγδαίας βροχάς, ἐστὶ πιθανῶς ὁ Σκῆρος, ὅστις κατὰ τοὺς
 ἀρχαίους(11) ἦν « χεῖμαρρος », ῥέων ἔξω τῆς πόλεως, ὅπου
 ἐστρατοπέδευσαν οἱ κατ' Ἀθηναίων ἐπελθόντες Ἐλευσίνιοι,
 ἄρα πρὸς δυσμάς, καὶ παρ' ᾧ ἱδρυτο τὸ ἱερὸν τῆς Σκιρά-
 δος Ἀθηναῖς.

ΣΤ

Οἱ λιμένες τῶν Ἀθηναίων.

α.

Πειραιεύς.

Μεταξὺ τῶν καθ' ἐκάστην ἐξ Ἀθηναίων κατερχομένων εἰς
 Πειραιᾶ ὀλίγοι βεβαίως ὑποπτεύουσιν ὅτι ἡ κατάφυτος πε-
 διας ἦν διατρέχουσιν ἦν ποτὲ θάλασσα, ἥτις βαθμηδὸν
 προσχωθεῖσα, μετεβλήθη εἰς ἔλος, ἀλίπεδον ἢ ἀλαὶ κα-
 λούμενον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, καὶ οὕτω πλήρες πηλοῦ, ὥστε
 πολλοὶ τῶν περὶ τὸν Θρασύβουλον, ὑπὸ τοῦ Πausανίου διω-
 κόμενοι, ἐνέπεσαν εἰς αὐτὸ καὶ ἀπωλέσθησαν(1).

(11) Πaus. Ἀττ. ΛΣΤ, 3 — Ἀρποκρ. — Σουίδ. — Ἡσύχ. — Μ. Ἐτυμ.
 — Στ. Βυζ. λ. Σκῆρος. — Rang. Ant. Hell. II, 895. Σελ. 596.

(1) Ξενοφ. Ἑλλ. Β, 4, § 30, 34. — Ἀρποκρ. λ. Ἀλίπεδον.

Ἐπὶ τῆς παρακμῆς δὲ τῶν Ἀθηνῶν ἡ κατάστασις αὕτη τοῦ μέρους ἐκείνου οὐδαμῶς ἐβελτιώθη, καὶ ἐσχάτως, ὅτε τῷ 1834 αἱ Ἀθηναὶ ἐγένοντο τοῦ βασιλείου πρωτεύουσα, ἣν θάλασσα βορβόρου ρευστοῦ πολὺ τῆς πεδιάδος ἐκείνης, ὃ σήμερον κοσμοῦσιν εὐθαλεῖς ἄμπελοι, καὶ ὁδοὶ καὶ σιδηρόδρομοι διασχίζουσι.

Καθ' ὃ λοιπὸν « νησιάζουσα » καὶ « πέραν τῆς ἀκτῆς κειμένη », ἀπὸ τῆς πόλεως δὲ τῶν Ἀθηνῶν διὰ βραχίονος θαλάσσης χιλίων βημάτων χωριζομένη(2), ὠνομάσθη Πειραιεὺς ἡ ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς τὸ ὄνομα τοῦτο φέρουσα χερσόννησος, μετὰ τοῦ μεγάλου λιμένος ὃν ἀπετέλει, καὶ μετὰ τῆς πόλεως ἣτις ἐπ' αὐτοῦ ιδρύθη. Δύναται ὁμῶς οὐχ ἥττον νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἐκλήθη οὕτως ἐν ἀπωτάτοις χρόνοις καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἔκειτο ἀντιπέραν τοῦ Φαλήρου, ὅστις ἦν ὁ ἀρχαιότατος τῶν Ἀθηνῶν λιμὴν, καθ' ὃ ὁ ἐγγύτατος (3), διότι αὐτὸς μὲν ἀπέχει εἴκοσι, ὃ δὲ Πειραιεὺς τεσσαράκοντα στάδια ἀπὸ τῆς πόλεως.

Κυρίως δ' ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅστις προέβλεπε καὶ νοημόνως παρεσκεύαζε τῶν Ἀθηνῶν τὴν θαλασσοκρατίαν, ἐξελέξατο τὸν βαθὺν λιμένα τοῦ Πειραιῶς, τὸν καὶ ἄλλους ἐλάσσονας ἐγκλείοντα ἢ παρακειμένους ἔχοντα, ὡς ἐπίνειον(4).

Συγχρόνως δὲ οὗτος, ἢ ἴσως μετ' αὐτὸν ὁ Περικλῆς, ἀφ' οὗ ὁ Πειραιεὺς ἀνεδείχθη ὁ ἐπισημότατος θαλάσσιος σταθμὸς τῆς μεγίστης τῶν Ἑλληνίδων πόλεων(5), ἠθέλησε νὰ διασκευάσῃ τὴν περὶ αὐτὸν πόλιν, ἣτις δῆμον ἀπετέ-

(2) Στράβ. Α, Σελ. 58, 391. — Plin. II, 35. 201. — Σουῖδ. λ. Ἑμδαρος.

(3) Πaus. Α, 2, 3.

(4) Θουκ. Α, 93. — Corn. Nep. VI.

(5) Ἰσοκρ. Πανηγ. Α. — Ξενοφ. Πολ. Ἀθ. Β, 11.

λει (6), εἰς εὐρυθμίαν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἀξίαν τῆς περιω-
πῆς τῆς, καὶ πρὸς τοῦτο μετεκαλέσατο τὸν ἐπιστημότατον
ἀρχιτέκτονα, Ἰππόδαμον τὸν Μιλήσιον(7), ἵνα ῥυμοτομήσῃ
αὐτήν. Οὗτος δέ, γνωρίζων ἐκ πείρας πόσας ἀντενεργείας
ἀπαντῶσιν αἱ τοιαῦται μεταρρύθμισεις ἐκ τῶν προσβαλλο-
μένων ιδιωτικῶν συμφερόντων, ἔδωκε πρῶτος τῆς αὐταπαρ-
νήσεως τὸ παράδειγμα, καὶ ἐδωρήσατο εἰς τὸν δῆμον ἣν
ἐκέκτητο ἐκείσε ἰδίαν οἰκίαν· εἴτα δὲ διέγραψε τὴν πόλιν
καθ' ὃ σχέδιον εἶχε ῥυμοτομήσει καὶ τὴν Ῥόδον.

Ἦρρισε δηλαδή τὴν πόλιν εἰς τοὺς βορειανατολικῶς τοῦ
λιμένος ὑψουμένους λόφους, καὶ ἐξέτεινεν αὐτὴν ἀμφιθεα-
τρικῶς πρὸς τὴν θάλασσαν, εἰς τοῦ λιμένος τὴν βόρειον καὶ
πρὸ πάντων τὴν ἀνατολικὴν πλευράν· καθωράϊσε δ' αὐτὴν
μεγαλοπρεπῶς κατὰ τὴν παραλίαν διὰ πέντε στοῶν (8) ἀλ-
λήλας διαδεχομένων, εἰς λαμπρὸν θέαμα τοῖς εἰσπλέουσιν.
Ἦσαν δ' αὗται τὸ ἐμπόριον (9), ἥ ἡ παραθαλασσία ἀγορὰ
τῆς πόλεως, καὶ μία ἐξ αὐτῶν ἐλέγετο Μακρὰ στοά (6),
ἴσως μέρος ταύτης ἡ Ἀλφειόπωλις (10), ἔνθα ἐπωλοῦντο
τὰ σιτηρά, ἃν δὲν ἦτον ἄλλη, οἰκοδομηθεῖσα ὑπὸ Περι-
κλέους (11), καὶ ἴσως ἄλλη τρίτη τὸ Δεῖγμα, ὅπερ ἦν, καθ'
Ἀρποκρατίωνα (8), «τόπος ἐν τῷ ἐμπορίῳ», προφανῶς ἔνθα
ἐξετίθεντο δείγματα τῶν ἐμπορευμάτων, καί, κατὰ τὸν σχο-
λιαστὴν τοῦ Ἀριστοφάνους (12), «ἔνθα πολλοὶ συνήγοντο

(6) Πausan. Ἀττ. Α, 2.

(7) Ἀριστ. Πολιτ. Α, 258. — Σχολ. εἰς Ἀριστοφ. Ἰππ. 327. — Ἀρποκρ.
λ. Ἰπποδαμεία. — Ἡσύχ. λ. Ἰπποδάμου νέμεσις.

(8) Σχολ. εἰς Ἀριστοφ. Ἀχαρν. 507. Εἰρήν. 144.

(9) Ἀρποκρ. λ. Δεῖγμα.

(10) Σχολ. Ἀριστοφ. Ἀχαρν. 548. — Δημοσθ. π. Φορμ. 198

(11) Σχολ. Ἀριστοφ. Ἀχαρν. 347.

(12) Ἰππ. 975. — Ἰδ. (6).

ξένοι καὶ πολῖται καὶ ἐλογοποιοῦν ». Ἑλλην δὲ « μεγίστην στοὰν » ὠκοδόμησεν καὶ οἱ Τετρακόσιοι, ἀλλ' εἰς τὴν ἀντιπέραν ἀκτὴν, ἐπὶ τῆς Ἑτιονείας, « εἰς ἣν τὸν σῖτον ἠνάγκαζον πάντας τὸν ὑπάρχοντα καὶ τὸν ἐπιπλέοντα » (13) νὰ καταθέτωσι, καὶ ἀπ' αὐτῆς καὶ μόνης νὰ τὸν ἀγοράζωσιν.

Ὅτι δ' αἱ στοαὶ αὗται, ἥτοι τὸ Ἐμπόριον, ἐξετείνοντο εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν μέχρι νοτίως τῆς Τερψιθέας, μαρτυρεῖται καὶ ἐκ μιᾶς αὐτόθι ἐν χώρᾳ εὐρεθείσης ἐπιγραφῆς, ἣτις φέρει ἀρχαῖκοις γράμμασιν· « Ἐμπορίου καὶ ὁδοῦ ὅρος ».

Ἐκτὸς δὲ τῆς παραθαλασσίας ταύτης ὑπῆρχε καὶ ἄλλη μεσόγειος ἀγορά, διὰ τὴν ἐσωτερικὴν χρῆσιν τῆς πόλεως, κληθεῖσα, κατὰ τὸν ἐπιφανῆ ἀρχιτέκτονα, Ἰπποδαμεία (14), καὶ ἔκειτο βεβαίως εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βορειοτέρου τῶν λόφων, ὅστις, ὡς κατωτέρω, ἦν ὁ τῆς Μουνυχίας. Κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, οἱ περὶ τὸν Θρασύβουλον, ἐκ τῆς Φυλῆς κατελθόντες, κατέλαβον τῆς Μουνυχίας τὸν λόφον· οἱ δὲ Τριάκοντα, ἀντεπελθόντες ἐξ Ἀθηναίων διὰ τῆς Ἀμαξιτοῦ, ἣτις ἦν ἡ ἐκτὸς τοῦ βορείου τείχους ἐμπορικὴ λεωφόρος (15), εἰς ταύτην τὴν ἀγορὰν παρετάχθησαν, κατασχόντες καὶ τὴν πρὸς τὸ Βενδίδιον (16), ἥτοι τὴν πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ ἄγουσαν, καὶ ἐκεῖθεν ἠναγκάζοντο νὰ μάχωνται κατὰ τῶν ὑπερκειμένων ἀντιπάλων, ἐλαττούμενοι οὕτως ὡς ἐκ τῆς θέσεως.

Μνημονεύεται δ' ἐν Πειραιεὶ τοῦ Διὸς Σωτῆρος καὶ τῆς Ἀθηναῖς Σωτείρας, βεβαίως τῶν σωζόντων ἐκ θαλασσιῶν

(13) Θουκυδ. Η, 90.

(14) Ξεν. Αὐτ. — Δημοσθ. κ. Τιμοθ. 1590 Rsk. — Ἀνδοκ. π. Μυστηρ. σ. 28.

(15) Ἰδ. Ἀνωτ. Σελ. 39.

Ἰδ. Κατωτ. Σελ. 182.

κινδύνων, επίσημον «τέμενος» κατὰ Παυσανίαν(3), «ιερόν» κατὰ Στράβωνα(17) καὶ Λίβιον(18), «ναός» δὲ κατὰ Πλίνιον(19), οὐχὶ παράλιος πιθανῶς, διότι ὁ Στράβων διακρίνει αὐτὸν ἀπὸ τῶν παρὰ τὴν θάλασσαν κειμένων. Λείψανα ἀρχαίας οἰκοδομῆς παρὰ τὸν ἅγιον Σπυρίδωνα εὗρεθέντα ἴσως εἰσὶν αὐτοῦ ἐρείπια.

Ἄλλος δὲ ναός λίαν γνωστός ἦν τὸ Ἀφροδίσιον, ἀνεγερθὲν ὑπὸ Κόνωνος «πρὸς τῇ θαλάσῃ» μετὰ τὴν ἐν Εὐρυμέδοντι ναυμαχίαν, εἰς τὴν προστάτιν τῆς Κνίδου Ἀφροδίτην(3), ἣτις διὰ τοῦτο ἐπωνομάσθη πιθανῶς καὶ Εὐπλοία, ὡς συμπεραίνεται ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Κνίδιοι, λαβόντες ἐξ Ἀθηνῶν Ἀφροδίτην τοῦ Πραξιτέλους, τοῦτο ἔδωκαν αὐτῇ τὸ ἐπώνυμον. Τὸ αὐτὸ τοῦτο διηγεῖται ὁ Λαμπρεὺς Ἀμμώνιος(20), σύγχρονος τοῦ Πλουτάρχου(21), περὶ Θεμιστοκλέους, ὅτι καὶ αὐτός, μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι νίκην, εἶχεν ἀνεγείρει ἐν Πειραιεῖ ναὸν τῇ Ἀφροδίτῃ, ἣν καὶ ὠνόμασεν «Ἀπαρχον», διότι ἐπὶ τῆς ναυμαχίας περιστὰς καθεστθεῖσα εἰς τὸν ἱστόν του τῷ προανήγγειλε τὴν νίκην. Ὡστε, κατὰ ταῦτα, δύο ἔπρεπε νὰ ὑπῆρχον ναοὶ τῆς Ἀφροδίτης ἐν Πειραιεῖ ἐφ' ὁμοίαις περιστάσεσιν ἰδρυθέντες· ἀλλὰ πιθανώτερον δύναται ἴσως νὰ ἐκληφθῇ ὅτι ὁ Ἀμμώνιος ἐσύγχυσε τὰς περιστάσεις, ἐκλαβὼν τὸν Θεμιστοκλῆν καὶ τὴν Σαλαμῖνα ἀντὶ τοῦ Κόνωνος καὶ τῆς Κνίδου.

Τοῦ Ἀφροδισίου ἡ θέσις ἐστὶ σήμερον ἀκριβῶς γνωστή, διότι τὰ ἐρείπια αὐτοῦ ἀνευρέθησαν πρό τινων ἐτῶν ἐπὶ

(17) Σ. 396. — Ἰδ. καὶ Πλούτ. Δημοσθ. ΚΖ.

(18) XXXI, 30.

(19) H. N. XXXIV, 8.

(20) Σχόλ. εἰς Ἑρμολ. π. Βωμῶν, Κεφ. π. γλυκύτητος.

(21) Πλούτ. Θεμισ. ΛΒ.

τοῦ ὑψώματος τοῦ παρατείνοντος τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τοῦ Πειραιῶς, ὀλίγον νοτιώτερον τῆς θέσεως ἔνθα ἵσταται ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ἐπιγραφή τοῦ « ὄρου τοῦ ἐμπορίου », βορειότερον δὲ τοῦ σημερινοῦ τελωνείου. Ἐκεῖ εἶδον καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἀγαλμάτιον Ἀφροδίτης περίπου διποδιαῖον ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς εὑρεθέν. Πρέπει λοιπὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὁ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης εἶπετο ἀμέσως μετὰ τὴν τελευταίαν τῶν στοῶν πρὸς νότον.

Τινὲς (22) ἐξέλαβον τὸ ὄνομα Ἀφροδίσιον ὡς λιμένα ἐμφαῖνον, ὑποδιαίρεσιν τοῦ Πειραικοῦ, παραχθέντες ἐκ παρεξηγήσεως τοῦ ἐπομένου χωρίου τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους (23): « Πειραιεὺς λιμένας τρεῖς ἔχει, πάντας κλειστούς· εἷς μὲν ὁ Κανθάρου λιμὴν, οὕτω καλούμενος ἀπὸ τινος ἡρώου Κανθάρου, ἐν ᾧ τὰ νεώρια· εἶτα κύκλῳ τοῦ λιμένος στοᾶς πέντε ». Ἐξέλαβον δηλαδή ὅτι ὁ σχολιαστής, τρεῖς λέγων λιμένας ἐν Πειραιεῖ, πρῶτον ἀπαριθμεῖ τὸν Κάνθαρον, καὶ δεύτερον τὸ Ἀφροδίσιον. Παρείδον ὁμῶς ὅτι, κατὰ τὴν τοιαύτην ἐρμηνείαν, (ἀπάδουσιν καὶ εἰς τὴν κατ' αἰτιατικὴν σύνταξιν τῆς λέξεως « στοᾶς », ἐξαρτωμένης προφανῶς ἐκ τοῦ « ἔχει »), ὡς τρίτον λιμένα ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ παραδεχθῶσι τὰς στοᾶς! Πρόδηλον ἐξ ἐναντίας φαίνεται ὅτι ὁ γραμματικὸς ἐκεῖνος θέλει, μετ' ἴσως οὐχὶ λίαν ἀκριβοῦς φράσεως, ὡς οὐ σπανίως συμβαίνει τοῖς σχολιασταῖς, νὰ εἰπῇ ὅτι μετὰ τὰ ἐν τῷ Κανθάρῳ νεώρια εἶπετο τὸ Ἀφροδίσιον, καὶ μετ' αὐτὸ αἱ πέντε στοαί.

Κατ' ἐπιγραφὰς δ' εὑρεθείσας ἐν Πειραιεῖ (24), ὑπῆρχεν ἐκεῖ καὶ ναὸς τοῦ Θησέως καὶ ἕτερος τῆς Ἑστίας.

(22) Leake, Athens, 373.

(23) Εἰς Εἰρήν. 146.

(24) Bæckh, C. I. G. 101. 103.

Τοῦ δὲ Θεάτρου τῆς πόλεως σώζονται λείψανα εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν κλιτὺν τοῦ βορειοτέρου τῶν λόφων, ἀκριβῶς οἷς ἦν θέσιν ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Ξενοφῶνος (25) ὅτι ἔκειτο, διότι ἐκεῖ κατέβησαν ἐκ τοῦ λόφου οἱ μετὰ τοῦ Θρασυβούλου, καὶ ἐπολέμησαν τοὺς εἰς τοὺς πρόποδας ἐστρατοπεδευμένους Πελοποννησίους. Μνημονεύεται ἐν τῷ Θεάτρῳ τοῦτο καὶ ὡς « πρὸς τῇ Μουνυχίᾳ » (26) ἢ Μουνυχιάσι (27) κείμενον, διότι ἦν ὑπ' αὐτὸν τὸν λόφον τῆς Μουνυχίας. Ὡς δ' ἐν Ἀθήναις, οὕτως ὑπῆρχε καὶ ἐκεῖ, εἰς τινα ἀπὸ τοῦ Θεάτρου ἀπόστασιν, παρὰ τῷ νεωστὶ οἰκοδομηθέντι Θεάτρῳ, κατ' ἐκεῖ εὑρεθέντα γλυπτικὰ καὶ ἐπιγραφικὰ τεμάχια, ναὸς τοῦ Διονύσου, ἔνθα καὶ Διονυσιακὰ ἐτελοῦντο πομπαί (28). Μεσημβρινώτερον δέ, πρὸς τῇ Ζέᾳ, εὑρέθησαν λείψανα καὶ ἄλλου Θεάτρου Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Κρήνας δὲ δὲν εἶχεν ὁ Πειραιεύς, ἀλλὰ μόνον φρέατα, ἃ καὶ ἐπιστεύθη ὅτι ἐδηλητηρίασαν οἱ Σπαρτιᾶται (29).

6.

Οἱ ἐν τῷ λιμένι Πειραιῶς λιμενίσκοι

1. Κάνθαρος.

Ὁ Πειραιεὺς εἶχε, κατὰ τοὺς ἀρχαίους, « τρεῖς » λιμένας, οὓς ὁ Θουκυδίδης λέγει « αὐτοφυεῖς », καὶ περὶ ὧν μαρτυροῦσιν ὅ τε Παυσανίας (3), καὶ ὁ σχολιαστής, περὶ οὗ

(25) Ἑλλ. Β, 4, § 31-34.

(26) Θουκ. Η, 93.

(27) Δυσ. κ. Ἀγορ. 464. 479, Rsk.

(28) Δημοσθ. κ. Μειδ. 517 Rsk.

άνωτέρω (24), χαρακτηρίζων αὐτοὺς ὡς « κλειστούς » (30), ἤτοι ἔχοντας ἐκατέρωθεν προκυμαίας τετειχισμένας, δι' ὧν ἀπεκλείετο πᾶς εἰσπλους ἐχθρικός ἢ ἀπηγορευμένος.

Εἶδομεν δ' ὅτι ἐξ αὐτῶν ὀνομάζει ὁ σχολιαστής οὗτος ἓνα, τὸν Κάνθαρον (31), ὃν λέγει προηγούμενον τοῦ Ἀφροδισίου (« εἶτα τὸ Ἀφροδίσιον »). Προηγεῖτο δὲ πρὸς νότον, διότι μετὰ τὸ Ἀφροδίσιον ἐπομένως λέγει τὰς στοάς, ὧν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ « Ἐμπορίου » γνωστὴ ἐστὶν ἡ θέσις. Ἦν ἄρα ὁ Κάνθαρος ὁ χαρίεις ἐκεῖνος κολπίσκος, ὁ πρῶτος καμπτόμενος πρὸς τὰ δεξιὰ τῷ εἰσπλέοντι εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἐπὶ τῆς θέσεως ἔνθα ἦν πρὸ χρόνων τὸ σχοινοπλοκεῖον, μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου ἐφ' οὗ σήμερον ἐστὶν ὠκοδομημένον τὸ τελωνεῖον.

Ἀλλὰ καὶ ἑτέρα ἀπόδειξις καθίστησιν ἀναμφισβήτητον τὴν θέσιν ταύτην τοῦ Κανθάρου. Κατὰ τὸν σχολιαστήν, ἐν τῷ Κανθάρῳ ἦσαν « τὰ νεώρια ». Πρὸ ἐτῶν δέ, μακρὰ καὶ πολύτιμοι ἐπιγραφαὶ (32) τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀνεσκάφησαν ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν θέσιν τοῦ τελωνείου, καὶ ὑπὸ τοῦ Λ. Ῥόσς τῷ Βοικχίῳ πεμφθεῖσαι, ἐδημοσιεύθησαν ὑπ' αὐτοῦ, περιέχουσαι πλουσιωτάτους καταλόγους τῆς σκευοθήκης τῶν νεωρίων. Αὕτη δ' ἦν βεβαίως ἡ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους διὰ σκεύη 1000 νηῶν οἰκοδομηθεῖσα λαμπρὰ « Ὀπλοθήκη τοῦ Φίλωνος » (33), ῥήτορος συγχρόνως καὶ ἀρχιτέκτονος, ἣν ὁ Σύλλας κατέστρεψεν, ἢ καὶ ἴσως ἦν μόνον μέρος αὐτῆς.

(31) Ἰδ. καὶ Ἡσύχ. καὶ Σουλδ. λ. Κάνθαρος.

(32) Bœckh, Urkunden üb. d. Seewesen d. Athener.

(33) Στράβ. Σελ. 395. — Ἀππιαν. Μισρ. 41. — Plin. H. N. VII, 37. — Vitruv. VII, præf. — Cic. de Orat. I, 11.

(29) Θουκ. Β, 48.

(30) Ἰδ. καὶ Ἡσύχ. λ. Ζέα.

Εἶχε δέ, κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας, ὁ Κάνθαρος 94 « νεωσοίλους », ἥτοι, ὡς ἐξηγεῖ ἀρχαῖον χωρίον, « καταγώγια ἐπὶ τῆς θαλάττης ὠκοδομημένα εἰς ὑποδοχὴν τῶν νεῶν ὅτι μὴ θαλαττεύοιεν ». Ἦσαν ἄρα οἱ νεώτικοι αἱ ἐπὶ τῆς παραλίας διεσκευασμένοι θέσεις εἰς αἷς ἀνείλκοντο αἱ τριήρεις μετὰ τὸν πλοῦν, ἐκάστη ὠρισμένη διὰ μίαν τριήρη. Λείπονα δὲ τῶν νεωσοίκων τούτων φαίνονται ἔτι εἰς τὸ μέρος τοῦτο κατακλυσθέντα ὑπὸ τῆς θαλάσσης.

Προσέτι διηγεῖται ὁ Πλούταρχος (34), ὅτι μύστην τινὰ (ιερέα μυστηρίων), λούοντα χοιρίδιον εἰς τὸν Κάνθαρον, κατέπιε κῆτος εἰσπλεῦσαν· ὅπερ ἐπίσης ἀποδεικνύει τὴν πρὸς τῷ ἀναπεπταμένῳ πελάγει θέσιν τοῦ Κανθάρου.

Πᾶσαι λοιπὸν αὗται αἱ μαρτυρίαι ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ Κάνθαρος ἦν ὁ κόλπος ὁ κείμενος ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ λιμένος Πειραιῶς, εὐθὺς νοτίως τοῦ τελωνείου.

Κατωτέρω δὲ τοῦ Κανθάρου ὁ χῶρος ἦν, φαίνεται, ἀκατοίκητος, καὶ « μεγάλα λατομεῖα » ἀναφέρει ἐκεῖ ὁ Ξενοφῶν, τὰ μέχρι τοῦδε ὄντα καταφανῆ.

2. Κωφὸς λιμὴν.

Ὁ Ξενοφῶν μνημονεύει (35) λιμένος τινός, ὃν καλεῖ *Κωφὸν λιμένα*· λέγει δ' ὅτι ὁ Παυσανίας ἦλθε μετὰ στρατοῦ εἰς αὐτόν, « σκοπῶν πῇ εὐαποτειχιστότατος εἴη ὁ Πειραιεύς ». Ὁ λιμὴν ἄρα οὗτος ἦν πλησίον τοῦ Πειραιῶς, ἐκτὸς τῶν τειχῶν αὐτοῦ, καὶ πρὸς δυσμᾶς, ὅθεν καὶ μόνον ἦν ἡ τοιαύτη κατασκόπευσις δυνατή, καὶ προσεχῆς τῷ Ἀλιπέδῳ, ὅθεν ὠρμαῖτο ὁ Παυσανίας.

Κατὰ πάντα λοιπὸν ταῦτα τὰ διδόμενα, ὁ *Κωφὸς λιμὴν*

(34) Β. Φωκ. ΚΗ.

(35) Ἑλλ. Β, 4. § 31. 32.

ἦν πιθανῶς ὁ λιμενίσκος ἐκεῖνος ὁ ἀνοιγόμενος εἰς τὸν μυ-
χὸν τοῦ Πειραιικοῦ, κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν αὐτοῦ γωνίαν,
ὀπίσω τῆς ἀποβάθρας, καὶ ὑπὸ τὸν σιδηροδρομικὸν σταθ-
μόν. Ὁ πυθμὴν, ἀνερευνηθεὶς, εὐρέθη διὰ μεγάλων πλα-
κῶν ἐστρωμένος καὶ ἀβαθύς, ὥστε βεβαίως ἐχρησίμευεν
εἰς μικρῶν πλοίων προσόρμησιν. Ἦν ἐπομένως ἴσως εἰς
καὶ αὐτὸς τῶν Πειραικῶν λιμένων.

Καὶ τὸ ὄνομα δ' αὐτοῦ μαρτυρεῖ ὑπὲρ τῆς θέσεως εἰς ἣν
ὑπολαμβάνω αὐτὸν ἀνήκοντα, διότι « κωφοὶ » ἐλέγοντο οἱ
ἀκύμαντοι ἐσωτερικοὶ λιμένες, οἱ μὴ εἰς τὰς προσβολὰς
τῶν ἀνέμων ἐκτεθειμένοι (36).

3. Ζέα. Φρεαττύς.

Ἄν οἱ δύο ἐκ τῶν εἰς τὸν Πειραιᾶ ἀποδιδομένων λιμέ-
νων ἦσαν ὁ Κάνθαρος καὶ ὁ Κωφὸς λιμὴν, τρίτος θὰ ἦν
αὐτὸς ὁ Πειραιεύς, ὁ καὶ ὡς « μέγιστος λιμὴν » ὑπὸ τοῦ
Παυσανίου (Αὐτ.) χαρακτηριζόμενος.

Ἄλλ' ὁ Ἡσύχιος (30) λέγει ὅτι « εἰς τῶν ἐν Πειραιεῖ
λιμένων » ἦν ἡ Ζέα· ὥστε τὸ ὀρθότερον φαίνεται ὅτι οἱ
« τρεῖς » μνημονευόμενοι τοῦ Πειραιῶς λιμένες ἦσαν αὐ-
τὸς ὁ Πειραιεύς, ὁ Κάνθαρος καὶ ἡ Ζέα, ὁ δὲ Κωφὸς λι-
μὴν ὅτι ἐθεωρεῖτο ὡς μυχὸς μόνον τοῦ μεγάλου λιμένος,
ἄνευ σημασίας διὰ τὴν μεγάλην θαλασσοπλοΐαν.

Ἐν Ζέᾳ, κατ' ἀρχαῖόν τι χωρίον (37), ὑπῆρχε δικαστή-
ριον ἔνθα ἐκρίνετο « ὁ ἐπ' ἀκουσίῳ μὲν φόνῳ φεύγων, αἰ-
τίαν δ' ἔχων ἐφ' ἐκουσίῳ φόνῳ ». Ἀλλὰ τὸ αὐτὸ περίπου
αὐτόθι ἐπαναλαμβάνεται (« οἱ ἐπ' ἀκουσίῳ φόνῳ φεύγοντες,
ἐπ' ἄλλῳ δέ τινι κρινόμενοι ») καὶ περὶ τῆς Φρεαττύος,

(36) Ζηνόδ. Δ, 62.

(37) Bekker, Anecd. gr. I, Σελ. 311. — Ἰδ. καὶ Πολυδ. Η, 120.

θεν προφανές ὅτι ἡ Ζέα ἦ ἦν ἡ αὐτὴ τῇ Φρεαττύϊ, ἢ συνεί-
 χετό πως μετ' αὐτῆς. Λέγεται δ' ἡ Φρεαττὺς οὕσα « ἔξωθεν
 τοῦ Πειραιῶς » (38).

Ἡ τελευταία αὕτη μαρτυρία φαίνεται ἀντιφάσκουσα πρὸς
 τὴν τοῦ Ἡσυχίου (30), λέγοντος τὴν Ζέαν « ἓνα τῶν λιμένων
 τοῦ Πειραιῶς »· ἐξηγεῖται ὁμῶς ἂν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι Πει-
 ραιεὺς ἐλέγετο οὐ μόνον ὁ λιμὴν, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ χερ-
 σόνησος ἀνατολικῶς τοῦ λιμένος.

Ἐνταῦθα λοιπόν, « ἔξωθεν τοῦ (λιμένος) Πειραιῶς », ἦν
 « εἷς τῶν ἐν (τῇ χερσοννήσῳ) Πειραιῶς λιμένων », ἡ Ζέα,
 καὶ ἐν αὐτῇ, ἢ παρ' αὐτήν, ἡ Φρεαττὺς.

Περιεῖχε δέ, κατὰ τὰς προμνημονευθείσας ἐπιγραφὰς (32)
 ἐπὶ Ἀλεξάνδρου ἡ Ζέα 196 νεωτοίκους, ὥστε ἦν προφανῶς
 μείζων τοῦ Κανθάρου, καὶ λιμὴν δεκτικώτερος πολεμικῶν
 ναυτικῶν δυνάμεων.

Ἐκ τούτων ἀριδῆλως προκύπτει ὅτι Ζέα οὐδεὶς ἄλλος
 δύναται νὰ ἦτο λιμὴν, ἢ ὁ ἀνατολικῶς τῆς χερσονήσου
 εἰσιών, καὶ τὸν Πειραικὸν ἰσθμὸν ἀποτελῶν (τὸ ἐπὶ Τουρ-
 κοκρατίας *Πασᾶ λιμάνι*), ὅστις καὶ τῶν νεωτοίκων πολλὰ
 καὶ καλῶς διατηρούμενα λείψανα σώζει.

Κατὰ τὸν Ἡσύχιον (23), ἡ Ζέα εἶχε τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ
 καρποῦ τῆς « ζειᾶς », εἶδους τινος σιτηρῶν· ἀλλ' ὁ αὐτὸς
 λέγει αὐτόθι ὅτι Ζέα ἐκαλεῖτο καὶ ἡ « Ἐκάτη παρ' Ἀθη-
 ναίοις ». Ἐπειδὴ δ' ἐνίοτε ἡ Ἀρτεμις ἐταυτίζετο, ὡς φαί-
 νεται (39), τῇ Ἐκάτῃ ἐν Ἀθήναις, ἴσως μᾶλλον ἐκλήθη ὁ
 λιμὴν ἐν ἀρχαιοτάτοις χρόνοις ἐκ τοῦ οὐ μακρὰν κειμένου
 ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος (τῆς Μουνυχίας).

Ἡ δὲ Φρεαττὺς ἦν προφανῶς ἐπώνυμος φρέατος· καὶ

(38) Ἑλλάδιος, ἐν Φωτ. Μυριόβ. σ. 1594.

(39) Ἀθην. Δ, 168. — Ἰδ. Ἀνωτ. σ. 106.

τοιοῦτο ὑφίσταται τῷ ὄντι εἰς τὴν κολπουμένην ὄχθην, ἀμέσως ὑπὸ τὴν Ζέαν, νοτιοδυτικῶς αὐτῆς, εἰς τοῦ Πειραιικοῦ ἀκρωτηρίου τ' ἀνατολικά, ἔνθα καὶ εἰσέτι φρέαρ ὑφίσταται ἱαματικᾶς ιδιότητος κεκτημένον, τὸ λεγόμενον τσιρ-λονέρι, καὶ ἰχνη κρηπίδος διατηροῦνται.

4. Μουνυχία.

Κατὰ Πausανίαν (40), « ἔστι καὶ ἄλλος Ἀθηναίοις, ὁ ἐπὶ Μουνυχία λιμὴν »· ὁ δὲ Στράβων (41) λέγει τὴν Μουνυχίαν « λόφον χερσονησιάζοντα », ἐννοῶν προφανῶς τὸν βόρειον τῶν δύο μεγάλων λόφων κατὰ τὸν Πειραιᾶ, διότι προστίθῃσιν ὅτι « ὑποπίπτουσιν αὐτῷ λιμένες τρεῖς », οἵτινες εἰσὶν ὁ Πειραιεύς, ἡ Ζέα, καὶ ὁ ἀνατολικῶς αὐτῆς κυρτούμενος, ὁ σήμερον λεγόμενος Φανάρι. Τοῦτον λοιπὸν πρέπει ν' ἀναγνωρίσωμεν ὡς τὸν τῆς Μουνυχίας, καὶ αὐτὸν λιμένα πολεμικόν. Ἦν δὲ μικρότερος τῶν δύο ἄλλων, τῆς Ζέας καὶ τοῦ Κανθάρου, διότι ἐν ᾧ ὁ πρῶτος εἶχεν 196 νεωτοίκους, ὁ δεύτερος 94, οὗτος εἶχε μόνον 82, καὶ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου οὐδόλως μνημονεύεται· ἀλλ' οὐχ ἥττον ἦν καὶ αὐτὸς ναυτικὸν ὁρμητήριον, ἐξ οὗ μοῖραι στόλου ἐξέπλεον (42). Ἐπὶ τῆς τραχείας δὲ καὶ ὑψηλῆς δυτικῆς ὄχθης αὐτοῦ σώζει φρουρίου ἐρείπια.

Περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ λόφου ὑπάρχουσι λίαν ἀποχρῶσαι ἀποδείξεις. Κατὰ Στράβωνα, ἦν αὐτὸς ὑψηλός, κατοικούμενος, συμπεριτετειχισμένος μετὰ τοῦ Πειραιῶς. Κατὰ Ξενοφῶντα δέ (43), ἐκ τῆς Φυλῆς ὁ Θρασύβουλος

(40) Αὐτ. Α, 4.

(41) Σελ. 157.

(42) Ἰσαῖος, π. Φιλοκτ. κλ. σελ. 157 Rsk.

(43) Ἑλλ. Β, 4, § 10-12.

προελθών, τὴν *Μουνυχίαν* κατέλαβε, προδήλως τὸν πρῶτον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ του καὶ ὑψηλότερον λόφον, οὐχὶ τὸν ἄπω-
τέρω, ἐντὸς τῆς Πειραικῆς χερσονήσου κείμενον, ἔνθα ἤθε-
λεν ἐγκλεισθῇ ἀδιεξόδως, ἔχων τὸν ἐχθρὸν εἰς τὰ νῶτα καὶ
ὑπερκείμενον.

Ὁ λόφος οὗτος ἦν ὁμολογουμένως σημεῖον στρατηγικόν.
Εἰς αὐτοῦ δὲ τοὺς δυτικούς πρόποδας ἐστήριξεν ὁ Ἰππό-
δαμος τὴν πόλιν τοῦ Πειραιῶς καὶ τὸ Πειραικὸν θέατρον,
ὑπὸ δὲ τοὺς νοτιανατολικοὺς ἠνοίγετο ὁ λιμὴν τῆς Μουνυ-
χίας, καὶ ὑπὸ τοὺς νοτιοδυτικούς ὁ τῆς Ζέας.

Μεταξὺ δὲ τοῦ λιμένος τούτου καὶ τοῦ Πειραικοῦ ἡγεί-
ρετο ὁ ναὸς τῆς Μουνυχίας Ἀρτέμιδος, οὗ ἐπίσημα λείψανα
δωρίου ρυθμοῦ διατηροῦνται ἐν χώρᾳ, καὶ οὗ τὴν λατρείαν
ἐξελάδομεν ἄνωτέρω (39) ὡς σχετιζομένην μετὰ τῆς ἐπω-
νυμίας τῆς Ζέας. Εἰς αὐτὸν κατέφευγον, ὡς εἰς ἄσυλον, οἱ
ὑποδειχθέντες τριήραχοι, ὅσοι ἤθελον ν' ἀποφύγωσι τὴν δα-
πανηρὰν τιμὴν τῆς τοιαύτης λειτουργίας. Περὶ τοῦ λόφου
τῆς Μουνυχίας, λέγει προσέτι ὁ Στράβων (41), ὅτι ἦν « κοῖ-
λος καὶ ὑπόνομος πολὺ μέρος », ὥστε καὶ πολλάκις κακοῦρ-
γοὶ ἐκρύπτοντο εἰς αὐτοῦ τὰς σύριγγας, οἷαι ἀπαντῶνται
καὶ μέχρι τοῦδε. Μία μάλιστα ἐξ αὐτῶν, ἐπὶ τῆς κορυφῆς
τῆς Μουνυχίας, πρὸς τὸ δυτικονότιον, ἀνδρομήκης καὶ ἐπέ-
κεινα τὸ ὕψος, κατέρχεται βαθέως εἰς τὴν γῆν, καὶ ὀνομάζε-
ται Λουτρά σήμερον. Πιθανῶς αὕτη ἦν τὸ *σηράγγιον* (44),
ὄνομα παράγωγον τοῦ Σήραγξ (ὑπόγειος δίοδος) (45), εἰ καὶ ὁ
Φώτιος μνημονεύει ἥρωός τινος Σηράγγου, λέγων αὐτὸ ἐκεί-
νου ἐπώνυμον, καὶ ἥρωον αὐτοῦ περιέχον. Τὸ λέγει δὲ « τό-
πον τοῦ Πειραιῶς »· ἀλλὰ Πειραιεὺς ἦν τὸ γενικὸν ὄνομα,

(44) Φώτ. Λεξ. ἐν λ.

(45) Φώτ. — Ἡσύχ. εἰς λ.

περικλείον καὶ τὴν Μουνυχίαν, ὡς καὶ ὁ νοτιοδυτικὸς τῆς Ζέας ὑψούμενος λόφος, ὁ τὸ τελευταῖον Πειραικὸν ἀκρωτήριον ἀποτελῶν, ἐλέγετο μὲν Πειραιεύς, ἀλλ' οὐχ ἤττον ἐνίοτε περιλαμβάνετο ὡς ὅρος, καὶ εἰς τῆς Μουνυχίας τὸ γενικὸν ὄνομα. Λέγει δὲ προσέτι ὁ Στράβων ὅτι ὁ λόφος τῆς Μουνυχίας ἦν κατάλληλος « ὥστ' οἰκήσεις δέχεσθαι »· καὶ τῷ ὄντι θεμέλια οἰκιῶν φαίνονται ἔτι ἐνιαχοῦ ἐπ' αὐτοῦ, ἀνήκοντα ὅμως εἰς τὸν δῆμον τοῦ Πειραιῶς, διότι ἰδιαίτερον δῆμον δὲν ἀπετέλει ἡ Μουνυχία, ἀλλ' ἦν μόνον « τόπος τοῦ Πειραιῶς » (46).

Τὸ δὲ Βενδίδιον, οὗ τὴν ἀπὸ τῆς Πειραικῆς ἀγορᾶς ὁδὸν ὁ Παυσανίας κατέλαβε (47), ἦν ναὸς τῆς Βένιδος Ἀρτέμιδος, « μεγάλης Θεοῦ » λεγομένης, καὶ ἐν Θράκῃ κυρίως λατρευομένης, ἐν Ἀθήναις δ' ἐορταζομένης τῇ προτεραίᾳ τῶν μικρῶν Παναθηναίων (19^η Θαργηλιῶνος) (48). Ἡ θέσις τοῦ ναοῦ τούτου ἐστὶ γνωστὴ σήμερον ἐπὶ τοῦ νοτιωτέρου λόφου τῆς χερσονήσου, ἐνθα ἀξιολογώτατα αὐτοῦ ἀνευρέθησαν λείψανα, τοῦ μὲν περιβόλου τείχη κυκλώπια, ἐντὸς δ' αὐτῶν ὁλόκληρος θησαυρὸς γλυπτικῶν ἔργων καὶ ἐπιγραφῶν ἐκ διαφόρων ἐλληνικῶν ἐποχῶν.

Ὑπῆρχε δὲ προσέτι ἐν Μουνυχίᾳ καὶ βωμὸς τοῦ Φωσφόρου, περὶ οὗ διηγεῖται Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς (49), ὅτι, ὅτε ὁ Θρασύβουλος κατῆλθεν ἐκ τῆς Φυλῆς, ὠδηγήθη διὰ τῆς ζοφερᾶς νυκτὸς ὑπὸ θαυματουργοῦ φωτὸς μέχρι τῆς Μουνυχίας, ἐνθα μετέπειτα ἰδρύθη ὁ βωμός. Ἡ θέσις λοι-

(46) Ἑτυμ. Μ. λ.

(47) Ἰδ. Ἀνωτ. Σελ. 172.

(48) Φωτ. Λεξ. — Ἡσύχ. λ. Μεγάλη Θεός. — Λουκιαν. Ζεὺς Ταγῶδ. Η. — Πλάτ. Πολιτ. Α, καὶ Σχολ. — Πρόκλ. εἰς Πλάτ. Τιμ. Α. — Στράβ. σ. 471. Ἡσύχ. λ. Διλογχον.

(49) Στρωμ. Α, 24.

τὸν αὐτοῦ ἦν βεβαίως κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ ἁγίου Μουνυχίας, ὅθεν τὸ πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ἀνέδυσαν οἱ περὶ τὸν Θρασύβουλον.

Γίνεται δὲ μνεία (50) καὶ μνημείου ἥρωός τινος ὅστις καλεῖτο Ἀκρατοπότης, καὶ πιθανῶς, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος εἰκάσαι, ἦν τοῦτο πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Διονύσου.

5. Ἀλκιμος. Τάφος Θεμιστοκλέους.

Κατὰ Διόδωρον, ἢ ἰσως Ἡλιόδωρον (51) τὸν περιηγητὴν, παρατιθέμενον ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου (52), « Περὶ τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸν Ἀλκιμον ἀκρωτηρίου πρόκειται τις οἶος ἀγκών, καὶ κάμψαντι τοῦτον ἐντός, ἢ τὸ ὑπεύδιον τῆς θαλάττης, κρηπὶς ἐστὶν εὐμεγέθης, καὶ τὸ περὶ αὐτὴν βωμοειδὴς τάφος τοῦ Θεμιστοκλέους ».

Τὸ ἀκρωτήριο τοῦτο τῆς Πειραικῆς χερσονήσου, ὃ Ἀλκιμος, πρέπει νὰ ἦτον δεξιῶς (ἀνατολικῶς) τῷ εἰσπλέοντι, διότι τὸ πρὸς ἀριστεράν, τὸ δυτικόν, εἶχεν ἄλλο ὄνομα. Εἰς ταύτην δὲ τὴν ὑποδεικνυμένην θέσιν καὶ ὑφίσταται τῷ ὄντι εἰσέτι λάρναξ κατακλυζομένη, καὶ παρ' αὐτῇ ὀγκώδεις κιόνων σπόνδυλοι, τὸ ἀκατάστροφον μνημα τοῦ ἥρωος, ὡς ἂν ἐκεῖθεν ἡ γιγαντιαία σκιά ἐπιβλέπη ἔτι καὶ δι' αἰώνων τὸ ὑγρὸν στάδιον ἐφ' οὗ ἀσφαλεύτως ιδρύθη τῆς Ἑλλάδος ἡ δόξα καὶ ἡ ἐλευθερία. Ὑπὸ τινων ἡμυρισθητήθη ἡ θέσις ἐνίοτε, ἀλλὰ διὰ λόγων οὐχὶ ἰσχυρῶν.

Ὑπεράνω δ' αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐσχάτοις χρόνοις ἀνηγέρθη τὸ μνημα τοῦ Μιαούλη, τοῦ νέου Θεμιστοκλέους.

(50) Πολέμων παρ' Ἀθην. Β, 2, 9.

(51) Ψ. Πλούτ. Β. Ἰ. Ρ. Ὑπερίδης.— Ἀρποκρ.— Σουίδ. λ. Νίκη Ἀθηνᾶ.

— Ἀρποκρ. λ. Θετταλός, Ὀνήτωρ, Προπύλαια.

(52) Β. Θεμιστ. ΛΒ.

Υ.

Ἐκτὸς τοῦ Πειραιῶς.

1. Ἡετιώνεια, Φώρων λιμὴν.

Τὸ δὲ δυτικὸν ἀκρωτήριον τοῦ λιμένος Πειραιῶς ὠνομάζετο Ἡετιώνεια (53), ἐπώνυμος τοῦ οἰκιστοῦ Ἡετίωνος (54). Ταύτην μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον οἱ τετρακόσιοι ὠχύρωσαν κατὰ τοῦ ἐν Σάμφ ἄττικοῦ στόλου τῆς ἀντιπάλου μερίδος, καὶ πολλὰ λείψανα τῶν ὁχυρωμάτων σωζόμενα ἀνεσκάφησαν.

Ὅπισω δὲ τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου εἰσχωρεῖ εἰς τὴν στερεὰν κόλπος ἀποτελῶν, ἐκτὸς τοῦ Πειραιῶς, στενὸν λιμένα, ὅστις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐστὶν ὁ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (55) μνημονευόμενος Φώρων (κλεπτῶν) λιμὴν, καθ' ὅσον ὅλως ἀπαράδεκτον φαίνεται ὅτι κόλπος μικρὸς μὲν, ἀλλὰ βαθύς, θὰ ἔμενεν ἐκεῖ ἀπαρατήρητος καὶ ἀνώνυμος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ὁ δὲ Δημοσθένης (56) λέγει τὸν Φώρων λιμένα « ἔξω τῶν σημείων τοῦ . . . ἐμπορίου », ἥτοι ἔξω τοῦ μεγάλου (κλειστοῦ) ἐμπορικοῦ λιμένος κείμενον, καὶ τὸ ὄνομα προφανῶς ἐνέφαινε τοὺς τὸ λαθρεμπόριον ἐκεῖ μετερχομένους. Τὴν θέσιν δὲ ταύτην κυροῖ καὶ ὁ Στράβων, λέγων (57)· « οἱ Κορυδαλεῖς, εἴθ' ὁ Φώρων λιμὴν καὶ ἡ Ψυττάλεια ». Καὶ τῷ ὄντι ὁ λιμὴν οὗτος ἔπεται, πρὸς ἀνατολὰς, μετὰ τὸν νοτιώτατον λόφον τοῦ Κορυδαλοῦ, τὸν καλούμενον σήμερον

(53) Θουκ. Η, 90.

(54) Φιλόχορος ἐν Ἀρποκρ. λ. Ἡετιώνεια. — Ἰδ. Δημοσθ. κ. Θεοκρίνου, σ. 1343 Rsk — Σουίδ. Στέφ. Β. ἐν λ.

(55) Στράβ. σ. 395.

(56) Κ. Λακρίτ. 932 Rsk.

(57) Σ. 395.

Κερατσίνι, ἐν τῇ ἀρχαιότητι δὲ Κέρατα. Αὕτη δ' ἦν ἡ θέσις
 δὲν, καθήμενος « ὑπεράνω τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡρακλέους »,
 ἐκώρει ὁ Ξέρξης τὴν ναυμαχίαν τῆς Σχλαμῖνος, κατὰ Φα-
 νόδημον (58), βεβαίως ὀρθότερον λέγοντα ἢ ὁ Ἀπολλόδω-
 ρος (59), καθίζων αὐτὸν εἰς τὴν ὑψηλὴν, σχεδὸν ἀπρόσβα-
 τὴν καὶ μεμακρυσμένην τοῦ θεάτρου τῆς μάχης, κορυφὴν
 τοῦ ὄρους τοῦ μεταξὺ Σχλαμῖνος καὶ Μεγάρων, ἣτις ἐπί-
 σης Κέρατα ἐκαλεῖτο, καὶ νῦν ἔτι Κερατόπυργος λέγεται.
 Ἴσως δὲ δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι, μετὰ τὴν ἥτταν τοῦ Ξέρ-
 ξου, ἀπ' ἐκείνης τῆς κορυφῆς μετηνέχθη πρὸς περιφρόνη-
 σιν ἡ ἐπωνυμία καὶ εἰς τὸν λόφον τοῦ Κορυδαλοῦ (60),
 δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι εἶχε καθῆσει ἐκεῖ ὁ μέγας βασιλεύς.
 Τὸ δ' Ἡράκλειον ἦν πιθανῶς ἔνθα σήμερον ἡ ἐκκλησία τοῦ
 ἁγίου Γεωργίου. Καὶ τὸ ὅτι δὲ τῆς Ψυτταλείας μνημονεύει
 ὁ Στράβων μετὰ τοῦ Φώρων λιμένος, καὶ τοῦτο στυτελεῖ εἰς
 ἀπόδειξιν τῆς τούτου θέσεως, διότι ἡ μικρὰ ἔρημος νῆσος
 τῷ ὄντι πρόκειται τοῦ στομίου αὐτοῦ.

Ὁ κολπίσκος οὗτος ἐκαλεῖτο μέχρις ἐσχάτων ἔτι ὑπὸ
 τοῦ ὄχλου Λιμενάκι, προσέτι αὐτός, ἢ ὁ ἀμέσως πρὸς δυ-
 σμὰς αὐτῷ παρακείμενος, Κλεφτολιμάνι.

2. Φάληρον.

Κατὰ Πausανίαν (3), ὁ ἀρχαιότερος λιμὴν ἢ ἐπίνειον
 τῶν Ἀθηναίων ἦν, μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Θεμιστοκλέους, τὸ
 Φάληρον, καθ' ὃ ἐγγύτερον τῆς πόλεως κατὰ τὸ ἥμισυ ἀφ'
 ὅ,τι ἦν ὁ Πειραιεύς. Ἦν δ' ἡ θέσις αὐτοῦ εἰς τοὺς τρεῖς
 πύργους ἢ ἀρχαῖον Φάληρον, ὡς σήμερον λέγεται. Ἐκεῖ.

(58) Πλούτ. Θεμιστ. ΙΓ.

(59) Αὐτ.

(60) Ἰδ. ἐμὴν μετάφρ. τῶν Παραλλ. τοῦ Πλουτάρχου, Τόμ. Β, σ. 132, σημ. 4.

θεν ἐλέγετο ἀποπλεύσας ὁ Μενεσθεὺς εἰς Τροίαν, καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Θησεὺς εἰς Κρήτην μετὰ τῶν παιδίων ἃ ἔφερε τῷ Μίνωϊ, δι' ὃ καὶ ὑπῆρχεν ἐκεῖ βωμὸς τῶν παίδων τοῦ Θησεῶς, καὶ ἄλλος Ἡρῶον λεγόμενος, καὶ ὑποτιθέμενος τοῦ Ἀνδρόγεω, υἱοῦ τοῦ Μίνως. Καὶ ὁ ἐπώνυμος δ' ἥρως τοῦ λιμένος, Φάληρος, ὠρμήθη καὶ αὐτὸς ἐκεῖθεν, τοὺς Ἀργοναύτας συνοδεύσας εἰς τὴν Κολχίδα, δι' ὃ καὶ αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἐκεῖ τρίτος βωμός.

Μνημονεύεται δὲ (3) καὶ ἕτερος ἐν Φαλήρῳ βωμός, ὃς τῶν Ἀγνώστων Θεῶν, ὧν ἡ λατρεία ἐλέγετο εἰσαχθεῖσα ὑπὸ τοῦ εἰς Ἀθήνας κληθέντος Ἐπιμενίδου, ὅτε μέγας λοιμὸς εἶχε προσβάλλει τὴν πόλιν (61), ἣν δὲ καὶ φυσικὴ ἄλλως κατὰ τὴν ἀπωτάτην ἀρχαιότητα εἰς θέσιν εἰς ἣν πολλοὶ ξένοι κατέπλεον καὶ ἀλλόθρησκοι. Πιθανῶς δ' αὐτὸς οὗτος ἦν ὁ βωμὸς τοῦ Ἀγνώστου Θεοῦ, οὗ μνημονεύει ἐν ταῖς Πράξεσιν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἀποβὰς ἰσως τὸ πρῶτον εἰς Φάληρον.

Πρὸς τῷ Φαλήρῳ ὑπῆρχε καὶ Δήμητρος ναός (62), πυρποληθεὶς ὑπὸ τῶν Περσῶν, ὡς καὶ ἕτερος τῆς Ἡρας ἐπὶ τῆς ἀπ' Ἀθηναίων Φαληρικῆς ὁδοῦ (63).

Προσέτι ἱδρυτο ἐκεῖ καὶ ναὸς τῆς Σκιράδος Ἀθηναῖς, κατὰ Πausanίαν, ἥ, κατὰ Πλούταρχον (64), τὸ ἱερὸν τοῦ Σκίρου, μάντεως ἐλθόντος ἐκ Δωδώνης εἰς Ἀθήνας ἐπὶ Ἐρεχθέως Β (65)· καὶ πλὴν τούτων τὰ ὑπὸ Θησεῶς οἰκοδομηθέντα ἥρῳα τοῦ Ναυσιθόου υἱοῦ τοῦ Φαίακος (62).

(61) Διογ. Λαέρτ. Ἐπιμεν. Α, 210. — Ἰ. Χρυσόστ. Ὁμιλ. ΛΗ, εἰς Πράξ. Ἀποστ. — Ἰδ. καὶ Φιλόστρ. εἰς Ἀπόλλ. Τυαν. Α, 6, 1. — Λουκιαν. Φιλοπατ. Ἐκδ. 2, Γεφ. Τ. ΙΑ, Σελ. 247.

(62) Παυσ. Ἀττ. Β, 3.

(63) Παυσ. Φωκ. ΛΕ, 2.

(64) Θησ. ΙΖ.

(65) Παυσ. Ἀττ. ΛΣΤ, 3.

Ἵπῃρχε δὲ καὶ τις τόπος ἐν Φαλήρῳ Ὡσχοφόριον καλούμενος (66), ἐκ τῆς τελευτῆς τῶν Ὡσχοφορίων, καὶ ἦν νέοι ἐνόμπευον ἀπὸ τοῦ Διονυσίου, ἵσως τοῦ ἐν Πειραιεῖ, εἰς τὸν νοτὸν τῆς Σκιράδος Ἀθηνᾶς, ἔχοντες διὰ χειρῶν « ὄσχους », ἦτοι κλήματα μετὰ σταφυλῶν.

Εἰς τὸν αὐτὸν λιμένα δ' ἐδείκνυτο καὶ ὁ τάφος ὃν οἱ Ἀθηναῖοι, ἐξώρας εὐγνώμονες, ἤγειραν εἰς τὸν Ἀριστείδην, ἐν πενίᾳ ἀποθανόντα (67).

Ἵπῃρχε δὲ προσέτι καὶ Ἱπποδρόμιον ἐν Φαλήρῳ (68).

Καὶ τοῦ ποιητοῦ δὲ Μουσαίου ἦν ἐν Φαλήρῳ ὁ τάφος, κατὰ Διογένην τὸν Λαέρτιον (69), ὅστις καὶ τὸ ἐπιγεγραμμένον ἐπιτάφιον παρατίθησιν, ἐν ᾧ ὁ Πausanίας (70) λέγει αὐτὸν ταφέντα εἰς τὸν φερώνυμον αὐτοῦ λόφον, νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως.

Παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις ἐπιστεύετο ὅτι ἡ Κλειψύδρα, ἡ ὑπὸ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τῆς Ἀκροπόλεως ἀναβρύουσα πηγή (71), ἔρρεεν ὑπογείως εἰς τὸ Φάληρον, ὅπερ τοπογραφικῶς ἐστὶ δυσπαράδεκτον, καὶ πιθανώτερον διηγεῖται ὁ Πλίνιος (72), ὅτι αὕτη ἦν ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀσκληπιείου, ἐκ τῶν νοτίων τῆς Ἀκροπόλεως προῤῥέουσα.

Ἐκαλλιεργεῖτο δὲ τὸ περὶ τὸ Φάληρον ἔδαφος, καὶ γνωσταὶ ἦσαν αἱ φαληρικαὶ « ῥάφανοι » (73). Πρὸ πάντων δ' ἰχθυοφόρος καὶ μάλιστα πλούσιος εἰς « ἀφύας » καὶ « κω-

(66) Ἡσύχ. ἐν λ.

(67) Πλούτ. Ἀριστδ. ΚΖ.

(68) Ξενοφ. Ἱππάρχ. Γ, 1.

(69) Α, 8.

(70) Ἀττ. ΚΕ. — Ἰδ. Ἀνωτ. Σελ. 158.

(71) Ἰδ. Ἀνωτ. Σελ. 65.

(72) Ἀνωτ. Σελ. 82.

(73) Ἀριστοτ. Ζ. Ἰ. Ε, 19. — Ἡσύχ. λ. Φαληρικά.

βιούς » ἦν ὁ λιμὴν (74), διὰ τοὺς « εὐκόλπους ἀγκῶνας » αὐτοῦ (75) ἐν ἡρέμῳ κειμένους καὶ μετὰ τοῦ ἀνοικτοῦ πελάγους συνεχομένους.

δ.

Τειχισμός.

1. Πειραιϊκὰ τεῖχη.

Ὅτε ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπεράσισε νὰ καταστήσῃ τὸν Πειραιᾶ τὸ πρῶτιστον ὁρμητήριον τῶν θαλασσίων δυνάμεων τῆς πατρίδος του, ἦν διενοεῖτο ν' ἀναδείξῃ θαλασσοκράτορα, ὥφειλεν ἀναγκαίως καὶ νὰ ὀχυρώσῃ τὸν λιμένα τοῦτον κατὰ τῶν ἀντιζήλων οὓς ἤθελεν ἐξεγείρει ἢ τοιαύτη πατριωτικὴ του φιλοδοξία. Ὅμοῦ λοιπὸν μετὰ τοῦ Κανθάρου, τῆς Ζέας καὶ τῆς Μουνυχίας (76), ἐσχεδίασε νὰ περιβάλῃ τὴν ὅλην Χερσόνησον διὰ τείχους στερεωτάτου, καὶ ἡ ἐργασία φαίνεται ὅτι ἤρξατο τῷ 482 π. Χ., ἐπὶ Κάρβιδος ἄρχοντος, ἐν ἔτος πρὶν ἢ ὡς ἄρχων αἰρεθῇ αὐτὸς ὁ Θεμιστοκλῆς (77).

Διήρκεσε δ' ἔτη πολλά, περὶ τὰ τεσσαράκοντα, ὡς φαίνεται, ἡ τειχοδομία (78), μόνον ἐπὶ Περικλέους περαιωθεῖσα, δι' ὃ καὶ ὁ Ἀππιανὸς (79) « Περικλείον ἔργον » λέγει αὐτήν· καὶ ἦν ἀληθὲς μεγαλουργημα, ἔχον, κατὰ Θουκυδίδην (77), τοσοῦτον πάχος, ὥστε ἐπ' αὐτοῦ « δύο ἅμαξαι ἐναντίαι ἀλλήλαις τοὺς λίθους ἀπῆγον. Ἐντὸς δὲ οὔτε χάλιξ οὔτε πηλὸς ἦν, ἀλλὰ ξυνωκοδομημένοι μεγάλοι λίθοι

(74) Ἀριστοφ. Ἀχαρν. 901. Ὅρν. 91. — Ἀριστ. Ζ. Ἰ. ΣΤ, 15. — Πολδ. ΣΤ, 63. — Ἀθην. Δ, 5. Ζ, 8. 17.

(75) Ἀθην. Γ, 24. Ζ, 8. — Corn. Nep. Themist. VI.

(76) Θουκ. Α, 93. — Ἀρποκρ. λ. Πρὸς τῇ Πυλίδι Ἑρμῆς. — Σουίδ. λ.

(77) Πaus. Ἀττ. Α, 2.

(78) Ἀνδοκ. π. Εἰρ. σ. 23, 24 Rsk.

(79) Β. Μιθριδ. Α,

καὶ ἐν τομῇ ἐγγώνιοι, σιδήρῳ πρὸς ἀλλήλους τὰ ἔξωθεν καὶ μολύβδῳ δεδεμένοι ». Ὅτι δὲ τοῦτο δὲν λέγεται πρὸς ὑπερβολήν, φαίνεται ἐκ τῶν πολλαχοῦ κατὰ τὴν παραλίαν, μάλιστα τὴν μεσημβρινήν, ἐν χώρᾳ σωζομένων ἐπιστήμων αὐτοῦ λειψάνων. Ἀλλὰ προστίθῃσιν ὁ ἱστορικός, ὅτι τὸ τεῖχος ἐξετελέσθη μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ τοῦ ὃ διανοεῖτο ὁ Θεμιστοκλῆς. Βεβαίως δ' ὑπερβολὴν γράφει ὁ Ἀππιανός (80), ἃν τις τῶν ἀντιγραφέων τοῦ δὲν ἡλλοίωσε τὸ κείμενον αὐτοῦ, λέγων ὅτι εἰς τεσσαράκοντα πήχεων ὕψος ἦν ὠκοδομημένον, ὥστε ὁ Θεμιστοκλῆς θὰ ἤθελε νὰ τὸ ὑψώσῃ εἰς ὀγδοήκοντα πήχεις! Τοῦτο φαίνεται ἀδύνατον, διότι θὰ ἦν τότε, κατὰ τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ, τετράκις ὑψηλότερον τῶν τειχῶν τῶν ὀχυρωτέρων ἀρχαίων πόλεων.

Περιεκύκλου δὲ τὸ τεῖχος ὀλόκληρον τὴν χερσόνησον, καὶ διήρχετο ὀπίσω, πρὸς βορρᾶν, τοῦ λόφου τῆς Μουνυχίας, διηυθύνετο εἴτα διὰ τοῦ Ἀλιπέδου πρὸς τὸν Κωφὸν λιμένα, καί, διατέμνον τὴν Ἡετιώνειαν (81), παρετείνετο εἰς τὴν θάλασσαν, « κλείον » τὸν Πειραιᾶ μετὰ τῆς παρατάσεως τοῦ ἐκ τοῦ κατωτέρου, δυτικοῦ πέρατος τοῦ Κανθάρου ἐκ τοῦ μεγάλου περιβόλου προκύπτοντος, ἐφ' οὗ καὶ ἴστατο, κατὰ τὸ στόμιον τῆς εἰσόδου, ὁ μέγας μετὰ ταῦτα εἰς Ἐνετίαν ἀπαχθεὶς μαρμαρίνος λέων. Καθ' ὃ δὲ σημεῖον διετέμνετο ὑπὸ τῆς ἐξ Ἀθηνῶν κατερχομένης « ἀμαξιτοῦ » ὁδοῦ, καὶ ἔνθα βεβαίως ὑπῆρχε πύλη τοῦ Πειραιῶς, φαίνονται ἔτι ἐπὶ τοῦ σωζομένου τείχους διὰ μεγάλων γραμμάτων αἱ συλλαβαὶ ΔΗΜΗ, ἴσως ἡ ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, ἐπισκευάσαντος πιθανῶς πᾶς τὰ τείχη.

Ἰχνη δ' ἀκροπόλεως φαίνονται καὶ εἰς τὸν νότιον λόφον

(80) Μιθριδ. Πολ. Α.

(81) Θουκ. Η, 90.

τῆς χερσονήσου, πρὸ πάντων ὁμῶς εἰς τὸν βορειανατολικόν, τὴν κυρίως Μουνυχίαν, ἣτις, ὡς πάντων τῶν λιμένων ὑπερκειμένη, ἤδη καὶ ἀπὸ τῶν ἀπωτάτων χρόνων ὑπὸ τοῦ Ἐπιμενίδου (82), καὶ ἐπὶ πάσης τῆς Ἑλληνικῆς ἐποχῆς, καὶ ἔτι μᾶλλον ἐπὶ τῶν Μακεδόνων, ἐθεωρεῖτο ὡς σημεῖον στρατηγικὸν καὶ σπουδαιότατον διὰ τῶν Ἀθηνῶν τὴν ἀσφάλειαν, ὥστε καὶ ὁ χρησμὸς αὐτὸ ὡς τοιοῦτο παρίστα (83). Καὶ κατελήφθη μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀντιπάτρου (84), καὶ ἀφ' οὗ ἐξηγοράσθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, εἴτα αὖθις ἀλληλοδιαδόχως ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, ὑπὸ Ἀντιγόνου καὶ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ. Οὗτος δ' ἐλευθερώσας τὰς Ἀθήνας, κατηδάφισε τὰ τεῖχη τῆς Μουνυχίας (85), ἀλλ' ὁ Σύλλας ἀνωκοδόμησε πάλιν καὶ κατέσχευεν αὐτά, ὡς κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἐπὶ Καίσαρος (86). Καὶ αὐτοὶ δ' οἱ Βενετοί, ἐν τῷ ἰζ' αἰῶνι μετὰ Χριστὸν ἐπεμελήθησαν τῶν ὁχυρώσεων τούτων.

2. Μακρὰ τεῖχη.

Ἡ θέσις εἰς ἣν ὑρίσταιται ἡ ἀνωτέρω μνημονευομένη ἐπιγραφή φαίνεται οὕσα τὸ σημεῖον περίπου τῆς εἰσόδου τοῦ Πειραιικοῦ περιβόλου, εἰς ἣν ἀπέληγε τὸ ἕτερον τῶν Μακρῶν τειχῶν, τὸ βόρειον (87), διότι ἐκεῖ ἔληγε τὸ πεδῖον καὶ ἤρχιζεν ἡ τῶν λόφων κλιτύς.

(82) Πλούτ. Σόλ. IB. — Διογ. Λαέρτ. Α, 114. — Τζέτζ. Ε, 18.

(83) Πλούτ. Φωκ. ΚΗ.

(84) Πολύδ. Θ, 29. — Διόδ. ΙΗ 18. — Πaus. Ἀττ. ΕΕ, 4. Φωκ. Τ. 3. — Πλούτ. Δημοστ. ΚΗ. Φωκ. ΚΑ. Κριλλ. ΙΘ. — Διονυσ. π. Δειν. Θ.

(85) Διόδ. ΙΗ, 48. 74. Κ, 45. — Φιλόχ. ἐν Διονυσ. π. Δεινάρχ. Γ. — Πλούτ. Δημήτρ. Η. ΜΣΤ. Φωκ. ΛΑ. — Πaus. Ἀττ. ΚΕ, 5. ΚΣΤ, 1. ΚΘ, 11. — Διογ. Α. Ε, 75.

(86) Δίων Κάσσ. ΜΒ, 14.

(87) Ἰδ. Ἀνωτ. Σελ. 148.

Μακρὰ τεῖχη ἐνοῦντα ὀχυρὰς πόλεις μετὰ τῶν ὀχυρω-
ματικῶν ὀλίγων ἀρεστώτων λιμένων, ὑπῆρχον πολλαχοῦ τῆς
Ἑλλάδος, εἰς τὴν ἀρχαίαν Κόρινθον, εἰς Σικυῶνα, εἰς Ἄρ-
γος ἐπὶ τινα χρόνον (88), ἐκ Μεγάρων εἰς Νίσαιαν, κτι-
σθέντα ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων (89). Τῶν δ' ἐν Ἀθήναις, ἀνε-
γερθέντων ἐπὶ Κίμωνος, ὡς προεβρέθη, τὸ μὲν βόρειον, τὸ
ἐκ τῶν ἐξόπισθεν τῆς Πνυκὸς ὀρμώμενον, ἔληγε, κατὰ πᾶ-
σαν πιθανότητα, εἰς τοῦτο τὸ σημεῖον· τὸ δὲ νότιον, ἀρχό-
μενον ἀναμφισβητήτως, καὶ ὡς ἐκ τοῦ ὀχυρωματικῶς κα-
ταλλήλου τῆς θέσεως, καὶ ὡς σωζόμενα ἔχνη ἐμφαίνουσιν,
ἐκ τῆς νοτιανατολικῆς γωνίας τοῦ ὀπίσω τῆς Ἀκροπόλεως
ὑψουμένου λόφου τοῦ Μουσείου, συνήνου μετὰ τοῦ περι-
βάλλου τῶν Ἀθηναίων τὸν λιμένα τοῦ Φαλήρου (90), ὅστις
ἦν πρὸ ὀλίγου, ἂν οὐχὶ ἔτι καὶ τότε, τῆς πόλεως τὸ ἀνέ-
καθεν ἐπίνειον. Πρὸς τοῦτο δὲ βεβαίως ἔπρεπε νὰ ὀχυρώσῃ
ὁ Κίμων καὶ τὸν λιμένα τοῦτον, μᾶλλον ἂν δὲν ἦν οὗτος
προωχυρωμένος, ὡς ἐμφαίνει καὶ τὸ σημερινὸν αὐτοῦ ὄνομα
« Τρεῖς Πύργοι », εἰς λείψανα βεβαίως ἀνῆκον τοῦ τειχι-
σμοῦ αὐτοῦ μὴ μέχρῃς ἡμῶν περισωθέντα.

Τὸ δὲ Διὰ μέσου τεῖχος, ὃ προσέθηκεν ὁ Περικλῆς (91),
ἀνατολικῶς, ὡς ἀνωτέρω εἵπομεν, τῶν Μελιτιδῶν πυλῶν
κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀρχόμενον, καὶ διὰ τοῦ Ἀλιπέδου
χωροῦν, κατὰ ἔτι ὁρατὰ αὐτοῦ λείψανα, ἀπέληγε περὶ τὴν

(88) Ξενοφ. Ἑλλ. Δ, 4, 7. 9. 18. — Ἀγησιλ. Β, 17. — Θουκυδ. Ε, 82. —
Διόδ. ΙΒ, 81. Κ, 102. — Πλούτ. Ἀλκιβ. ΙΕ. Δημητρ. ΚΕ. — Στράβ. σελ.
382. — Παυσ. Κορινθ. Ζ, 1.

(89) Θουκ. Α, 103. Δ, 66. 69. 107. — Ἀριστοφ. Λυσ. 1172. — Πλούταρχ.
Φωκ. ΙΕ. — Στράβ. σελ. 391.

(90) Λουκ. Α, 107. — Πλούτ. Κίμ. ΙΓ. — Αἰσχ. π. Πρπρσβ. — Ἀνδοκ.
π. Εἰρ.

(91) Ἀνωτ. Σελ. 148.

βορειανατολικήν γωνίαν τοῦ Πειραιικοῦ περιβόλου, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου καὶ βορείως τοῦ λιμένος τῆς Μουνυχίας, ἔνθα καὶ τούτου σώζονται βάσεις καὶ τοῦ πύργου εἰς ὃν ἐπερατοῦτο. Ἐκτοτε ἐγκαταλειφθέντος καὶ καταργηθέντος ὡς ἀχρήστου τοῦ νοτίου μέρους, οὐδὲν ἶχνος αὐτοῦ διέμεινε. Τὰ δ' ἄλλα δύο, κατεδαφισθέντα μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς ναυμαχίαν ὑπὸ Λυσάνδρου (92), βεβαίως καὶ μετὰ τοῦ περιβόλου τοῦ Πειραιῶς, ἀνωκοδομήθησαν μετ' οὐ πολὺ πάλιν ὑπὸ Κόνωνος (93), καὶ κατεστράφησαν εἴτα ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ Σύλλα (94). Ἐπιγραφή τῆς 96^{ης} Ὀλυμπιάδος (95) εἰς τὰ ἐρείπια τῶν τειχῶν τῆς ὑπὸ τοῦ Κόνωνος ἀνοικοδομῆς εὐρεθεῖσα, μνημονεύει πυλῶν τοῦ φρουρίου καὶ τοῦ Ἀφροδισίου, πιθανῶς εἰς τὸ μέρος τοῦ περιβόλου τὸ πρὸς τῷ νεωρίῳ ἀναφερομένη.

Εἶχε δ' ἐκπέσει ἐπὶ Στράβωνος ὁ Πειραιεὺς εἰς μικρὸν χωρίον, κατοικίας ἔχον μόνον περὶ τὴν ἀκτὴν καὶ περὶ τὸν ναὸν τοῦ Διός (91), καὶ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον παρήκμασεν ἔπειτα. Ἐπὶ δὲ Τουρκοκρατίας, Δράκος καλούμενος κατὰ τὸν προμνημονευθέντα λέοντα ὁ λιμὴν, ἔμεινε τέλος ὅλως ἔρημος καὶ ἀκατοίκητος, καὶ μόνον ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος ἀνέκυψε, καὶ ὁσημέραι προβαίνει εἰς ἀνάπτυξιν ἐφάμιλλον τῆς ἀρχαίας.

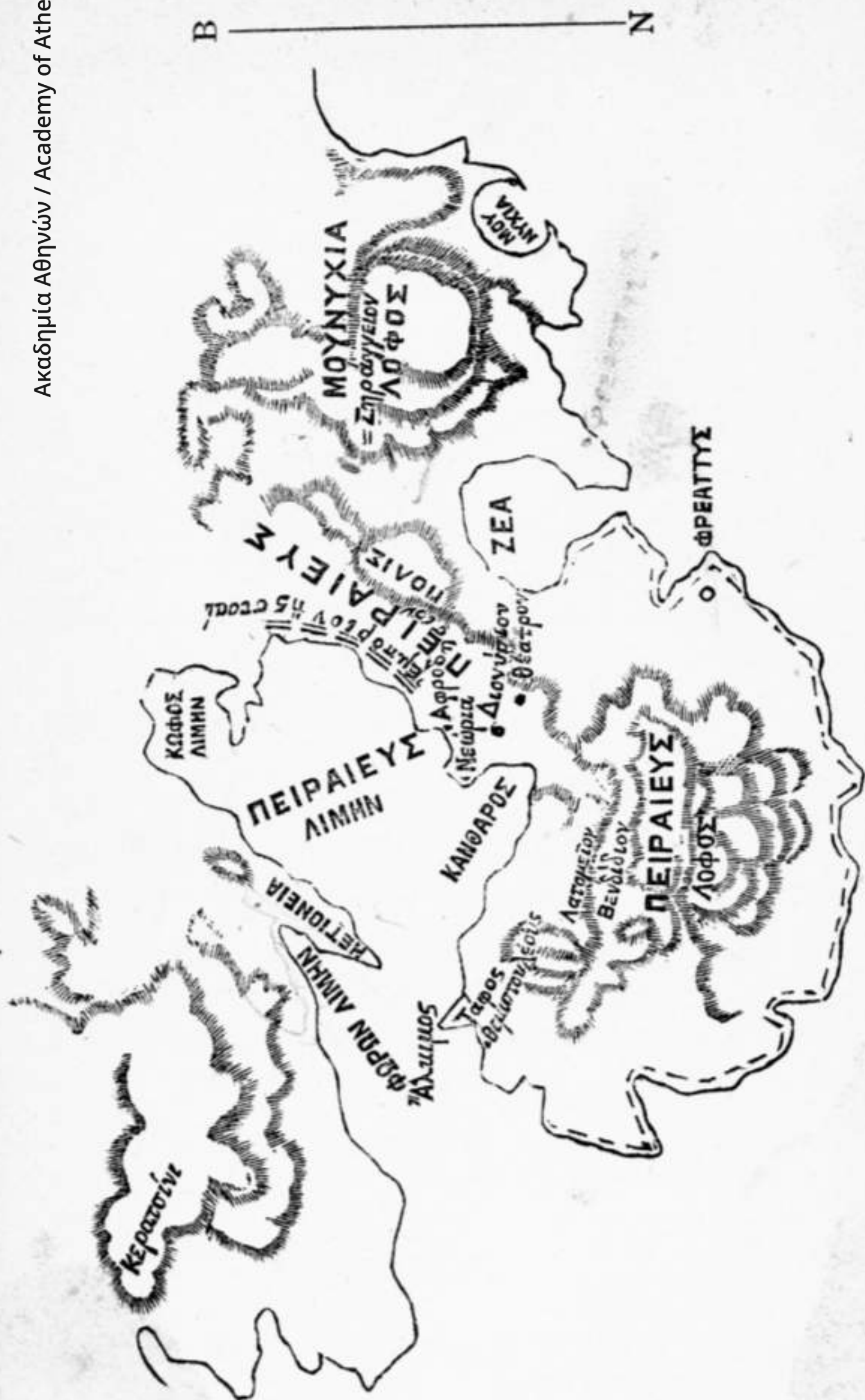
(92) Ξεν. Ἑλλ. Β, 2, 20.

(93) Ἰδ. Rang. Ant. Hell. II, ἀρ. 771. σελ. 389.

(94) Στράβ. σελ. 395.

(95) Ἀρχαιολ. Ἐφημ. Ἀρ. 6 καὶ 37.

ΑΙΜΕΝΕΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ